

Arbola beltzaren poema: Azurmendi, euskal mende hautsiaren lekuko

I Joseba Zulaika
Antropologoa eta idazlea

Paradisua galdu eta Joxe Azurmendi deskubritu nuen nik. Esplikatuko naiz. Londresen gertatu zen batik bat, non poema bat idaztea erabaki nuen, paradisu galdua gai harturik eta Milton eta Blakeren eraginpean. *Adanen poema amaigabea* jarri nion izenburua. Neure esperientzia pertsonalean hain oinarritua izanik, ez nekien zer egin nire poemarekin. Ezer balio ote zuen? «Holakoak, idatzi ondoren, paper ontzira botatzea duk onena», gomendatu zidan nirekin bizi zen lagun batek.

Horretan ezagutu nuen ustekabean Azurmendirekin Munsterren bizi zen Jesus Mari Mujika. «Joxeri erakutsiko zioat», esan zidan. Esan eta egin. Eta handik hilabetera, nire harri-durarako, Azurmendik nire poemari idatzitako epilogo luzea iritsi zitzaidan. Paradisua galdu ondorengo enkontrua zen. Tauromakian esaten den bezala, Azurmendik eman zidan *alternativa* euskal idazleen plazan. Bera izan zen nire irakurle oinarritzkoa, nire poema beste inork ez bezala ulertu zuena. Poema horrek euskal idazle egin ninduen. Bereganako transferentzia behar izan nuen hasieran idazle bihurtzeko. Gero ere nire euskarazko lanetan beti bere oniritziaren bila ibili izan naiz, nahiz eta jakin nire zenbait lan ez zituela

agian bere gustuko. Eta jakin nahi nuke beste zenbat idazlek dioten antzeko zorra Azurmendiri. Horregatik nago hemen.

Ni ez naiz Azurmendiren lanean espezialista inondik ere. Ez daukat berak duen ezagupen filosofiko eta historikorik bere lana juzgatzeko orduan. Baina hemen niri inporta zaidana ez da Azurmendiren erudizioa; horretaz beste batzuk arituko dira ni baino ezagupen gehiagorekin. Azurmendik gerraondoko euskal belaunaldien pentsamenduaz eta subjektibitateaz izan duen testigantza interesatzen zait, gure azken mendeko hausturen lekukotasuna berak barnetik nola subjektibatu duen bere obran.

Arbola beltzaren poema

Nire Adamen poema bidali nion urte berean, 1971n, Azurmendik bere poema liburu bakarra, *Hitz berdeak*, argitaratu zuen. Poemategi horretan agertzen da Azurmendiren sorrera idazle bezala, gero bizi eta aztertuko zituen haustura guztien genesisia. *Arbola beltzaren poema* da zaharrenetakoa bilduma horretan, eta Azurmendiren gaztetako barne giroa ondo erretratatzeko duena. Gordin esateko, hogeitertekin Azurmendi Arantzazuko fraidea da, laster profesia egitea tokatzen zaio, eta bere baitan fedea galdu duen atea sentitzen da. Adibideak edonon daude: «Ai, umetako fedearen/ sinismen bigun haren misterioa.../ Jaurtitzen zaitudan fede,/ amagandiko arnas triste,/ adio betiko./ Zurekin bizi naiz triste,/ areago menturaz zu gabe!/ Adio betiko, fede adiskide» (Azurmendi 1971: 54-55). San Joan Gurutzekoaren antzo, «Baso estua zehar/ [...] irten naiz etxetik/ Jainkoaren bila/ [...] Jainko ehiztari», baina ondorio desberdinean amaitzen da Azurmendiren ehiza: «Ni Jainko deika/ basoetan larri./ Deietan joan zait/ neukan fedearen/ azken izpi» (*ibid.*: 58-59).

Azurmendik Gandiaga poeta zuen lagun min Arantzazun, eta horrek zerbait harrigarria kontatzen du: Azurmendiren poemak irakurri ondoren, hain aurkitu zituen ausartak gaiez

eta formaz, «hordukoz gorde egin zitzala eskatu nion», dio Gandiagak, zeren poema «haiek agertzea fraileetan sartzeko eragozpen bihur litzaiokeala iruditu zitzaidan» (*ibid.*: 11). Alegia, fedea galdu duela errepikatzen duen poeta fraidetzarako ez zutela onartuko abisu ematen dio sen onarekin bere lagunak. Nola uler daiteke Arantzazuko fraide profesia egitera doan poeta gazteak, eta gero hiru hamarkadetan frantziskotar izaten jarraituko duenak, dirudienezko fede galtzearen aitoren horiek egiten dituela bere poesian? Fedearen fenomenologia ez da gauza sinplea; sarritan ez dakigu benetan zer sinesten dugun; sinestea eta fedea edukitzea ere ez dira berdinak: zuk sorginetan edo horoskopoetan federik ez izan arren, sinets dezakezu funtzionatzen dutela jende askoren esperientzian, zeugan ere bai inoiz agian. Fetixismoaren formula oso da

arrunta: «ondo dakit ez dela egia, baina hala ere...». Ordena sinboliko batean sinesten dugunean, erlijioan edo politikan edo edozein alorretan, amankomuneko fikzio baten partaide gara, eta ez daukagu ordena horren Beste handian sinetsi beharrik komunitatearen sare sinbolikoen konpromisoaren lotura bizitzeko. Sinesteak sarritan esan nahi du «suposatzen da sinesten dudala» (Zi-

zek 2001: 110). Azken batean, geure sinesmenetan sinetsi ala ez erabaki behar izaten dugu. Gure belaunaldiko bati baino gehiagori ateismoa suertatu zaio bere ekintzarik erlijiosoena, eta batek esan lezake pertsonaia adierazgarrienak kristau eta ateo zirela batera.¹ Azurmendi talde horretan sartuko nuke nik. Ernst Blochen hitzetan: «Ateo bat bakarrik izan daiteke kristau ona; kristau bat bakarrik izan daiteke ateo ona» (Bloch 200: viii).

Azurmendik
gerraondoko
euskal belaunaldien
pentsamenduaz eta
subjektibitateaz izan
duen testigantza
interesatzen zait,
gure azken mendeko
hausturen lekukotasuna
nola subjektibatu duen

Gertakizun traumatiko bat dago poema hauen bihotzean, poetaren fede-galtzearekin zerikusi estua duena: hamalau urte zituela, lan istripu baten ondorioz, aitaren heriotza. Lehen koadernoko poemetan aita hilaren presentziak zirrara eragiten du: «Aita hil, aita hil. Aita/ hil dit Jaungoikoak./ Nola datorkidan/ gauez eguzkia./ Aita hil,/ Jaungoikoak aita./ Izar malkoak gauez/ zerutik behera./ Eta egunez euri/ eta gauez ilargi./ Zazpi urte dira/ hil zitzaidanetik./ Eta urtero berriz/ ta egunero berriz,/ ta gauero berriz/ ta berriz hiltzen dit» (Azurmendi 1971: 51).

Gure Aita omen den Jainko hori hiltzaile bihurtzen du poetak. 'Beltza' adjektiboak protagonismo berezia du: «Jainkoa beltza da» (*ibid.*: 45); heriotza ere beti «beltza» da; eta bere subjektibitatea deskribatzen duen poema, *Arbola beltzaren poema*. Gertakizun katastrofiko horretan aurkitu zuen Azurmendik bere konozimendurik intimoena, hizkuntzan edo sinboloetan kabitu ezin dena, lacandarrek 'erreal' deitzen dutena, ezinarekin batera trauma berekin daramana.

Baina hemen inporta zaiguna esperientzia traumatiko horrek Azurmendiren idazle genesian eta bere ondorengo obran eragingo dituen ondorioak dira. Espirituz frantziskotar eta intelektualki ateo, egoera horren jasanezina Azurmendiren suzko bataioa izango zen. Kierkegaarden bertsioan, Isaaki gertatu zitzaion antzekoa gertatzen zaio, baina aita eta semearen rola trukaturatuta. Azurmendiren Jainkoak aitaren sakrifizio esplika ezina eskatu dio semeari, eta horrek, gehiegikeria horren aurrez, fedea ukatzen dio: «Gero aita hil zen./ Harrez gero ez dit/ Jainkoak erantzun» (*ibid.*: 109). Erljioa madarikatzeraino iristen da une batean.

Baserrri munduko beste asko bezala, eskolatuak izateko seminario eta komentuetara eramana, Azurmendik Arantzazun ikusten du bere burua hogeigarren mende akaberako aro posterlijiosoan. Fededun edo fedegabe, irtenbide gabeko ataka ilunean dago poeta. Poema bortitz batek adieraziko du 'kate' bikoitz horren predikamendua, Letek kantu bihurtuko zuena: «Kate honek lotzen nau/ kate honek hiltzen nau,/ kate honen

gogorak/ nau ederragotzen./ Kate honen erpetan/ bizitza bizitzen,/ deabruzko fede hau/ luzaro sofritzen» (*ibid.*: 85).

Urte horietan ezagutu zuen Azurmendik Aresti Arantzazun; Arestik Azurmendiri dedikatu zion bere *Harri eta Herri*; bertako zenbait poema ere harentzat ziren; ematen du ondo ikusi zuela poeta bilbotarrak frantziskotarraren katea, zeren honako bertso hau darama poema horietako batek, Laboak kantatzen zituen lerroak barne: «Joxepe lagun maitea:/ Nun da zeruko atea?/ Kanta dezagun batea!/ Apur dezagun katea!» (Aresti 1969: 88).

Manifestu atzeratua: Euskal Herria eskribitzen

Gure gurasoentzat ez bezala, irakurtzea eta eskribitzea oinarrizko gertatu zen gure belaunaldiarentzat, deskonbertitze modu bat, gure hasierako konbertsioaren antidotoa. Azurmendirentzat ere idaztea gertatu zen bizitzako zeregin inportanteena, erabaki oinarrizkoena. Deskonbertitze hori guztiz suntsitzailea zen, konozimenduaren eta nortasunaren hondakinekin konfrontazio mingarri eta luze bat. Sartrearen kasuan bezala (1964), ateismo berri hori ez zen egongune finko bat, prozesu eta proiektu bat baizik. Ez da berdina, hala ere, atea sentitzea Parisko unibertsitatean edo Arantzazuko komentuan. Esperientzia traumatiko horrek egin zuen Azurmendi idazle; ez du idatziko karrera bat aurrera atera nahi duelako, baizik eta bere demonioetatik libratzeko, bere arima eta bizitza arriskatuz aldakuntzak eta hausturak onartzeko, eta transformazio horien bidez gaztetako izaera eta sorterriari fideltasuna gordetzeko. Montaignek idatzitakoa aplikatzen zitzaion, «nik nire liburua adina, nire liburuak ni egin nau». Hogeigarren mendearen berezitasun nagusia *errealarenganako grina* dela idatzi du Badiouk (2007: 33). Gerraondoko euskal belaunaldiei ere ez zaie grina hori falta izan. Hemen kokatzen da Azurmendiren lekukotasun berezia, Euskal Herria helburu duena, baina betiere European jarritz bere talaiia.

Euskal subjektibitatea
eraldatuko duen
gertakizuna izango
da Gernika eta gerra
galtzea, eta gerra
ostean ETaren borroka
armatuak jarraituko du
euskal subjektibitate
hori moldekatzen

Manifestu atzeratua argitaratu zuen Azurmendik 1968an. Garai hartako sentimendu larria hor azaltzen da: «Gure herriak ez dauka kondairarik./ Pobreza da. Ez dauka/ pirata koxkor pare bat,/ langile sofritu batzuk,/ muga zentzuga-be asko,/ mila zorigaizto/ besterik. Ez da gutxi». Hala ere, bere ezerezean libertatea nahi du herri ukatuak, Lauaxetaren agindua jarraiki: «Dana eman bear jako maite dan askatasu-

nari». Sentimendu agoniko unamunianoa dago hemen azkenean, lehenago ere Salvatore Mitxelenari *Arantzazu* poeman erruz zeriona.

Euskal mendea diodanean, Gernikaren erreketarekin hasi eta ETaren akaberarekin amaitzen den aroa esan nahi dut batik bat. Eta mende horren paradigma zer izan liteke gerra ezik? Euskal subjektibitatea eraldatuko duen gertakizuna izango da Gernika eta gerra galtzea, eta gerra ostean ETaren borroka armatuak jarraituko du subjektibitate hori moldekatzen. Abertzaletasunak eta horren izeneko biolentziak bere erreakzioak sortuko ditu. Borrokaleku amaigabea izan den euskal mende hori eskribitzen saiatu da Azurmendi bere lan zabalean, betiere euskaraz, eta ez da harritzekoa bere obran ez dela falta samindura eta etsipena eta polemikaren haserririk.

Baina zein da liburu horiek bere gelako bakardadean idazten ari den autorea? Michel Leirisek idaztea tauromakiarekin konparatu zuen; idazle izatea, letretako gizona beste gabe, ez da aski; zeregin aspergarria da hori, arriskua falta zaio. Plazan zezenaren aurrean bakarrik dagoenaren antzeko izan behar du idazleak, bizitza arriskatzeko eta adarkadak hartzeko prest. «Idatzi beharrak beldurra ematen du», aitortzen du Azurmendik (1997: 12). «Euskal Herriak ez du bozkariorik ematen:

kixkali egiten du» (*ibid.*: 14), dio Gandiagaz ari delarik. Edozein orritan irakurriko diozu «krisia totala» aipatzen, edo «krisiaren –eta espezifikoki balioen krisiaren– gaia... poesian, nobelan, saioan eta polemika politikoan bertan», eta «gaur beti krisian bezala bizi gara», eta bide batez idazle horien erresistentzia ez dela «utopiaren dirdaitik bizi, desesperantzaren ilunetik baizik», eta antzekoak (Azurmendi 1998: 32, 67, 92, 69). *Krisia* da hitz ikurra. Hogeigarren mendearen azken urtean argitaratzen du liburua *Euskal Herria krisian* tituluarekin (Azurmendi 1999). «Ez ote du soluziorik herri honek?» (Azurmendi 1997: 123, 125), galdera egiten du. Hurrengo urtean beste saiakera batean erantzungo dio bere buruari:

Hondamendi honetatik irtenbide bakarra, geratzen diren hondarrekin birreraikitzen hastea izango dugu. Ezaguturik, Jainko zaharraren ondoren, jende askorentzat, Estatu modernoaren jainkotasuna ere hila dela. (Azurmendi 1998: 155)

«Euskal Herriak ihes egin ote zion?»

Azurmendik gerra ondoko Euskal Herriaren egoera larriaz idatziko du aspergabe, idazle esankorrenak ikur harturik: Orixe, Mirande, Aresti, Nemesio Etxaniz, Txillardeggi, Gandiaga. Arantzazun bertan hamarkada bat lehenago oihartzun handiko idazlea zuen Azurmendik, eredu nahitaezkoa: Salbatore Mitxelena. Aprezio berezia izango dio Azurmendik, baina neurri bateraino bakarrik jarraituko dio. Unamunoren «sendimen trajikoa» Euskal Herriaren heriotza agoniari aplikatuko zion bete-betean Mitxelenak. Azurmendiren hitzetan:

Salbatorek pasio bat bizi zuen idazle gisa, kalbario bat... eta kalbario are gaitzagoa, bere bihotzean Euskal Herriaren kalbario guztia sofritzen zuenez. Bi kalbariook espresatzen zaizkigu Mitxelenaren obra guztian: *Guruzbidea*, *Erri bat guruzbidean*, *Confixus*... Arantzazu, euskal Golgota; Unamunoren sentimentu tragikoa; *Aberriak min dit*. (Azurmendi 1977: xxix-xxx)

Mitxelenaren kalbarioan, Gurutze Arbola Gernikako Arbola da.

Zer egingo du Azurmendik Arantzazun bertan jaso zuen tradizio agoniko horrekin? Azurmendi ere unamunozale izan da beti. Baina Mitxelenaren «esplosioaren» aurrez Azurmendik mirespena bai baina atzerapauso bat ere ematen du. Azurmen-direntzat lamara bat izan zen Mitxelena, beti *gauza bat* bakarra zuena esateko –Euskal Herriaren kalbarioa–. Puntu horretan Azurmendik eransten du: «Hortxe dago Mitxelenaren handitasuna. Beharbada hortxe ttipitasuna ere. Mugak behintzat» (*ibid.*: XL). Zergatik isiltzen da Mitxelena 1955 aldera, galde-tzen du Azurmendik. «Beharbada, sortzen ari den Euskal Herri berria, ez da ‘berrea’?». Urte horietan sortu zen *Egan* aldizkaria, eta erbestean *Euzko Gogoia*, baina Mitxelenak ez du aldizkari horietarako idatzi nahi. Ez al zen *Egan* diktadurarekiko konpromiso bat? Ez zen egokitzen Euskal Herri biktimaren iru-diarekin. Azurmendiren komentarioa gupidagabea da:

Euskal herria ez dago gurutzean: kalean dabil, edozein bezain zintzo eta edozein bezain petral; edozein bezain axolakabe eta fribolu, folklorez eta festaz, kalbario kontzientzia gutiz. Mirande, Txillar-degi, Aresti sinbolista, oso Mitxelenagandik urruti dabilta... Bizitza normalduz doa. Eta Mitxelenari, kalbariotik banaliterata pasatzea iruditu zitzaion, apika, gerratik normaltasunera iragatea...

Eta Azurmendi galdera horrekin gelditzen da: «*Mitxelenari bere Euskal Herriak ihes egin ote zion?*» (*ibid.*: XLI; azpimarra erantsia).

Baina, Mitxelenari eskainitako hitzaurrean, Azurmendik beste ohar bat ere egiten du, nahiko adierazgarria. Euskal Herri naufragoak Mitxelenari ihes egin bazion, Azurmendik ihes horren gaurkotzea dakar ondoren, juxtu Franko ondoren, 1977ko urte erabakigarrian, lerro hauekin konparaketa trazatuz:

Postfrankismo honetan euskal ezkerrari gertatzen ari zaiona: bazuen Euskadiren irudi bat, etsaiaren irudi bat, eta irudi honekin eraman du bere borroka urteotan. Ganbiotxo batzu, eta errealtateak ez dira gehiago irudi harekin guztiz egokitzen. Krisi gorria sortzen da. ‘Egunerokotasun’ berri batetara jarri behar. (*Ibid.*)

Alegia, berriro ere bere hurbilekoenei kritika egitera ausar-tuz, Euskal Herriak ezkerrari ere ihes egiteko arriskua zuela.

Galdera hori egiteko gai izan zen Azurmendi agian ondo ulertu zuelako gaztetan kristau ona izateak ateismora eraman zezakeela bat, eta Beste Handi delako bati gure bizitzako ezintasunen ardura botatzea errealitateari ihes egitea dela. Azurmendiren kritikak apuntatzen zuena, beste hitz batzuetan esateko, gurutze-bidea bera Mitxelenari pasio eta adikizio antzeko bat gertatu zitzaiola, gozamen ezkutu bat, agian. Modernian bizitzeko, sakrifizioa bera sakrifikatu behar dela diote gaur egun zenbait pentsalari ezagunek.² Horientzat, Hegelen «ukazioaren ukazioa» logikari jarraituz, sakrifizioaren sakrifizioa da ekintza etiko benetakoa. Hori egin zuen Azurmendik erlijioaren kausa sakratua sakrifikatu zuenean gaurkotasunean bizitzeko.

Aitaren Etxea. Amaren Unibertsoa

Ezin ahaztu Arantzazun izan zuela Azurmendik bere lehen edukazio bitala. Gandiagari dedikatutako liburuaren lehen paragrafoan dio: «Bi historia diferenteegiak izan gara biok... baina biok Arantzazu izan gara, edo gara» (Azurmendi 2009: 5). Azurmendi poetaren patua izan bazen hogei urterekin Arantzazun ateo sentitzea, orain zahartzaroan Azurmendi filosofoaren egitekoa da postateistotik sakratuaren esanahia pentsatu eta hilzorian dagoen bere anaia frantziskotarraren bizitzari zentzu betea ematea. Hil aurretik Gandiagari bisita egiten dio, eta Azurmendik kontatzen digu nola Gandiagari «Arantzazuko paisaia errebelazio berri bat bezala agertzen zitzaion begien aurrean, halakoa inoiz ikusi ez balu bezala» (*ibid.*: 213). Baina Arantzazu, lehenik, jakina, Ama

Azurmendi poetaren patua izan bazen hogei urterekin Arantzazun ateo sentitzea, orain zahartzaroan Azurmendi filosofoaren egitekoa izango da postateistotik sakratuaren esanahia pentsatzea

Birjinari kultua ematen zaion tokia da. Arantzazu proiektzio bat dela dio Azurmendik, eta bertako basilika unibertso baten sintesia, pasarte honetan laburbildua:

Harriaren sendoa zut, zuraren beroa zehar, aurrean gora absidea, kreazioa etxe barruaren intimitatean bildua daukazu: ama, birjina. Arantzazuko basilikan unibertsoa zure etxe handi da – ‘amaren etxea’. (*Ibid.*: 208)

Baina bertoko bisitari Arestiren poemagintzako bertso ezagunena zein izan zen ondo dakigu: «Nire aitaren etxea defendituko dut». Gero Txillidak Gernikan erantsiko zuen bere eskultura, *Gure aitaren etxea*. Etxeak babesten ditu gure iraunkortasun ustearen imajinak, gure memoriak eta eguneroko ametsak (Bachelard 1969: 6, 8, 17). Euskaldunon imajinarioan etxe fundazional hori aitarekin bezainbat amarekin loturik egon da; Azurmendirentzat ere «aitaren etxea» Zegaman utzi zuen ama alarguna izan behar: Milosz poetaren hitzetan, «Nire ama esaten dut. Eta zutaz pentsatzen dut, oi, Etxea. Nire haurtzaroko uda ilun zoragarri haien etxea» (O. V. Milosz, aipatua in *ibid.*: 45); eta ez da harritzekoa Arantzazuko basilikari ere «amaren etxea» deitu diola.

Aresti aitaren defentsan altxatzen da hirurogeiko hamar-kadako haustura urte haietan, noiz eta aita izatea frakasoa bat zenean ideologia iraultzailean. Aita inpotentzia zen. ETarentzat aita inpotente hori PNV zen, eta lehenik aita hil beharra zegoen iraultzaile osoa izateko. Etxebarrieta anaiek Jose Antonio Agirre bera ere «xalo simplista»-tzat zuten. Azurmendiren Arantzazuko Jainkoa ere figura inpotente bat zen, poema honetan irakur daitekeen bezala: «Zu bezain ahaltsu banintza ni,/ Jauna, ez litzake munduan/ tristurarik izango, ez litzake/ ume itsurik jaioko,/ ez litzake maitasuna nekatuko,/ [...] eta ni Zu bezain ona banintza/ onago izango nintzake Zu baino/ [...] Ez zan mundu hau holakoa izango, ez» (Azurmendi 1971: 149).

Psikoanaliaren sorrera aitaren figuraren gainbeherarekin lotu izan ohi da. Neure aitari entzun nion: «gerraondoko

gizonok ez gaituk existitzen». Aita izatea azkenengo egitekoa zuten ETako mutil gazteek. Azurmendik bere autobiografiatik zekien ondo zer den aitaren ausentzia. Freudek parrizidioaren mitoa kristautasunaren egiturarekin lotzen zuen, non «gizonaren jatorrizko bekatua ziur asko Aita Jainkoaren aurkako bekatua den» (1980: 155). Dostoievskiren *Karamazov anaiak* nobelak eragin handia izan zuen Etxebarrietarengan eta gure belaunaldiko idazle askorengan; hor ere gertakizun nagusia parrizidioa da. Bai kristautasuna abandonatu, bai guraso derrotatuak mespretxatu zituen ETaren belaunaldiarentzat, parrizidio bikoitz hori gure barne munduaren erdian zegoen, kulpak inkontzientea sorrarazten; zama horretatik libratzeko modu nagusia autosakrifizio erlijioso edo politikoa zen. Deleuzek idatzi zuen: «masokismoaren formula ez al da aita umiliatua?» (2001: 64). Konfigurazio kultural horretan, maskulinitateak semearen rola hartzen du eta feminitatea amaren rolera proiektatzen da. Ordena simbolikoa (erlijioa, abertzaletasuna, familia) amaren ordena bezala esperimentatzen da: eta Ama da Semearen sakrifizioa exijitzen duena. Hortik Oteizaren Pietà enblematikoa Arantzazuko frontisean, Etxebarrieta gogoan zuela egina. Aita erabat ausente dago hor.

Salvatore Mitxelenak, Arantzazuko historia idaztean, izenburu hau aukeratu zuen: *Ama-semeak Arantzazuko kondairan*. Txillardegiren lehen nobela *Leturiaren egunkari ezkurtua*-n agertzen da Mitxelenaren sublimazio erotikoa erlijiosoaren bertsio politikoa. Leturia kulpante sentitzen da Miren abandonatu duelako. Mirenek gaixo larria du eta Leturiak egiten du promesa, Miren bizirik irteten bada, «Maitasunaz jautuko ditut nere pekatuak» (Alvarez Enparantza 1957: 138, 139, 142): Azkenean Miren hil egiten da eta Leturiak bere buruaz beste egiten du. Txillardegi ETaren sortzaileetakoa zen eta hasierako bere intelektual ezagunena; Azurmendirentzat euskal pentsalari hurbilenetakoa izan zen. Lehen nobela hori bere belaunaldiaren egoera subjektiboaren «lekukoa» zela aitortu zuen Txillardegik. Militante horiek emakumea

idealizaturik bakarrik onar zezaketen urte haietan. Hori da errealitatearen ihesaren beste dimentsio erabakigarria. «Euskal Herriak ihes egin ote zion?» galdera egitean, Azurmendik problematizatu egiten ditu Amaren idealizazio eta Semearen sakrifizioaren arteko kalbario harreman eta Pietà irudiak.

Amaiera: euskal pentsamendua eta Platonen Errepublika

Azurmendiren Euskal Herria ez da inolaz erromantizismo koloretako betaurrekoz ikus daitekeena. Ez duzu sumatu-

Azurmendiren Euskal Herria ez da inolaz erromantizismo koloretako betaurrekoz ikus daitekeena. Nahiago du euskal politikari eta pentsamenduari gaurkotasun urgentziazkotik heldu

ko Barandiaranen tradizioko mitologiarik edo magiaz kutsaturiko paisaiarik. Nahiago du euskal politikari eta pentsamenduari gaurkotasun urgentziazkotik heldu.

Zer nolako mitologia politikoa dagokigun izan da, adibidez, euskaldunok zatitu gaituen esparru bat. Nazioa, estatua, soberania eta nozio politiko fundatzaile horien inguruan ikuspegi desberdinak izatea espero daitekeena da, eta Azur-

mendiren ekarria funtsezkoa izan da alor horietan. Baina, bestalde, Azurmendi bera izango da lehena aitortzen ezin dela ahaztu konozimenduaren paradigmak aldaketa handia jasaten ari direla.

Inoiz nekea edo haserrea sumatzen zaio Azurmendiri. Euskal Herriko Unibertsitatearen barruan egon den talka politikoa kontuan hartu beharko litzateke. Baina sakoneko arrazoi intelektualak ere ezin ahaztu: etikaren eta politikaren arteko kontraesan soluziogabeak, adibidez, edo bizitza pertsonal eta publikoaren arteko konponezinak. Bere aporia eta inplikazio guztiekin ere, Azurmendik garbi utziko dizu

bere tokia: «Gerraren –bortxaren– apologiarik egitea ez da inoiz nire lana izango» (Azurmendi 1998: 51). Baina Azurmendik bere lagun minenak torturatuak ikusi ditu hogeita batgarren mendean euskalgintzan lan egitearren, eta bera ez dago isilean gelditzeko, injustiziaren aurka borrokatzeko baikik, borroka ez «sinesten dugunaren alde, ikusten dugunaren aurka baikik» (Azurmendi 1997: 102, 1998: 54).

Ezer erakutsi badigu Azurmendiren obra osoak, pentsamendu dialektikoaren garrantzia izan da euskal munduak aurrera egin dezan, pentsamendua eta teoria inoiz baino beharrezkoago eta interesgarriago direla. Bere izena eramango duen katedra ezin zitekeen beharrezkoagoa izan. Euskal pentsamendu berri hori gauzatzekoan, Azurmendiren «Euskal Herriak ihes egin ote digu?» galdera izan daiteke hasiera modu bat. Galdera horrek beste galdera bat ezkututzen du niretzat: zein da euskaldunon benetako desira eta nola irakur dezakegu desira opako hori, hitzean bakarrik gorpuzten ez dena?

Amaitzeko: Platonen *Errepublika* da Azurmendiren mila aipamen filosofikoen artean irakur daitekeen bat, askoren ustetan Mendebaleko pentsamendu politikoaren urrats gorena den testua. Azurmendi gizon eta pentsalari zuzena dela ondo dakigu bera ezagutzen dugunok, eta Platonek hau dio gizon zintzoaz Sokratesen ahotik bere *Errepublika*-n: «gizonik onena eta justuena da baita ere gizonik zoriontsuena» (Badiou 2012: 297). Hemen eztabaidatzen ari garen autoreari ere, gizon apal eta idazle distirantari, euskarari, sorterriari eta bere lagun eta ikasleei leialtasun osoa azaldu dien maisuari, euskal mende hautsiaren testigu paregabe honi, amaitzeko nik ez daukat beste ezer esatekorik bere irakurleon izenean: lanean jarrai dezala, baina baita ere bizi dezala ondo merezi duen Platonen gizon justuaren zoriona, pentsalari egiazalearen poza. Ez dezala ahaztu Arestik beretzako idatzi zuen bertsoa: «Joxepe lagun maitea:/ Nun da zeruko atea?/ Kanta dezagun batea!/ Apur dezagun katea!». 🎵

Oharrak

1. Hala argudiatu dut Bilboz egindako etnografian (Zulaika 2014). Hegelen pentsamenduari jarraiki, kristautasuna ateismo forma dela argudiatzeko, ikus Zizek (2012: 116).
2. Ikus, batik bat, Hegel eta Nietzsche jarraiki, Lacan, Derrida, eta Zizek; baita ere Kierkegaard, Bataille, Blanchot, Levinas, Kristeva eta Irigarayren obra (Keenan 2005).

Bibliografia

- Alvarez Enparantza, Jose Luis (1957): *Leturiaren egunkari ezkutua*, Bilbo, Euskaltzaindia.
- Aresti, Gabriel (1969): *Harri eta Herri*, Bilbo, Kriselu.
- Azurmendi, Joxe (1968): 'Manifestu atzeratua', *Olerti* 3-4, 18-27.
- (1971): *Hitz berdeak*, Oñati, EFA.
- (1977): 'Salbatore Mitxelena bere lekuratzeko', in Salbatore Mitxelena: *Idazlan guztiak I*, Oñati, EFA, xxvii-lvii.
- (1997): *Demokratak eta biolentoak*, Donostia, Elkar.
- (1998): *Oraingo gazte eroak*, Irun, Luma Liburuak.
- (1999): *Euskal Herria krisian*, Donostia, Elkarlanean.
- (2009): *Azken egunak Gandiagarekin*, Donostia, Elkar.
- Bachelard, Gaston (1969): *The Poetics of Space*, Boston, Beacon Press.
- Badiou, Alain (2012): *Plato's Republic. A Dialogue in 16 Chapters*, New York, Columbia University Press.
- Bloch, Ernst (2009): *Atheism in Christianity. The Religion of Exodus and the Kingdom*, Londres, Verso.
- Deleuze, Gilles (2001): *Presentación de Sacher Masoch. Lo frío y lo cruel*, Buenos Aires, Amorrortu.
- Freud, Sigmund (1980): *Tótem y tabú. Obras Completas. Vol. XIII*, Buenos Aires, Amorrortu.
- Keenan, Dennis King (2005): *The Question of Sacrifice*, Bloomington, Indiana University Press.
- Sartre, Jean-Paul (1964): *Les Mots*, Paris, Gallimard.
- Zizek, Slavoj (2001): *On Belief*, Londres, Routledge.
- (2012): *Less than Nothing. Hegel and the Shadow of Dialectical Materialism*, Londres, Verso.
- Zulaika, Joseba (2014): *Vieja luna de Bilbao*, Donostia, Nerea.